

імені Тараса Шевченка (м. Луганськ, Україна - Кітай). E-mail: xu_zhe_820426@126.com.

Syuy Chzhe – Aspirant of the Chair of Theory, History of Music and Instrumental Preparation of the Institute of Culture and Arts of Luhans'k Taras Shevchenko National University (Luhans'k, Ukraine-China). E-mail: xu_zhe_820426@126.com.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії, історії музики та інструментальної підготовки Інституту культури і мистецтв Луганського національного університету імені Тараса Шевченка С. В. Борисова (м. Луганськ, Україна)

Reviewer – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Chair of of Theory, History of Music and Instrumental Preparation of the Institute of Culture and Arts of Luhans'k Taras Shevchenko National University S.V. Borysova (Luhans'k, Ukraine)

УДК 373.3/5.018.3.011.3. – 052 : 37.064

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

А. С. Толкачова

Статтю присвячено питанням формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів. Уточнено сутність та структуру феномена „комунікативна компетентність учнів молодшого шкільного віку”; обґрунтовано критерії, рівні сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування комунікативної компетентності молодших школярів у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, учні молодшого шкільного віку, загальноосвітня школа-інтернат, педагогічні умови, позаурочна діяльність.*

В умовах сьогодення активізується увага до набуття людиною ключових компетентностей, покликаних забезпечити її орієнтацію в сучасному суспільстві, вироблення на засадах взаємоприйняття і взаєморозуміння єдиної стратегії конструктивної взаємодії з іншими людьми, програмування процесу спілкування з ними, долаючи сталі стереотипи поведінки. У цьому контексті актуалізується необхідність оволодіння молодим поколінням однією із ключових компетентностей – комунікативною, завдяки якій забезпечується здатність і готовність особистості встановлювати і підтримувати конструктивні міжособистісні контакти, передавати й отримувати у відповідь необхідну інформацію.

Досліджувану проблему у вітчизняній психолого-педагогічній науці вивчали А. Вербицький, Ю. Ємельянов, М. Зажирко, О. Касьянова, М. Коць, Л. Петровська, В. Тернопільська та інші. Особливості спілкування молодших школярів шкіл-інтернатів стали предметом наукових пошуків І. Дубровіної, Л. Долинської, М. Лісіної, В. Мухіної, А. Прихожан, М. Симонової, Н. Толстих, Г. Улунової, Л. Шипіціної та інших.

Однак поза увагою науковців залишився такий аспект, як формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

У процесі дослідження виявлені *суперечності* між:

– об'єктивною потребою сучасного суспільства в комунікативно компетентній особистості та нерозробленістю теоретичних і методичних основ її формування в умовах загальноосвітньої школи-інтернату;

– значним потенціалом позаурочної діяльності шкіл-інтернатів щодо формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку та його недостатнім використанням у практиці зазначених установ.

Мета роботи полягає у визначенні та обґрунтуванні теоретико-методичних основ формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Проведений нами аналіз наукової літератури засвідчує наявність двох основних підходів до розкриття сутності комунікативної компетентності.

Представники першого з них М. Вятютнев [1], Д. Ізаренков [4] та інші розглядають комунікативну компетентність як здатність використовувати мовлення в тій чи іншій сфері спілкування.

Другий підхід до визначення сутності комунікативної компетентності пов'язаний з працями О. Казарцевої [5], О. Леонтьєва [6], Ю. Федоренко [9], та інших, у яких комунікативна компетентність визначається через поняття „знання, вміння та навички”. В узагальненому вигляді погляди цих

дослідників на феномен комунікативної компетентності можна уявити таким чином: комунікативна компетентність – це знання про мову, навички й уміння застосовувати ці знання у мовленні відповідно до різних ситуацій спілкування.

Спираючись на результати наукових пошуків провідних учених, у своєму дослідженні під комунікативною компетентністю учнів молодшого шкільного віку розуміємо інтегративне особистісне утворення, яке забезпечує встановлення і підтримку контактів з іншими людьми для передачі певної інформації, базуючись на знаннях про етичні норми спілкування та ціннісному ставленні до них.

Доведено, що основними *компонентами* в структурі комунікативної компетентності є когнітивно-регулятивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний.

Когнітивно-регулятивний компонент забезпечує оволодіння учнями молодшого шкільного віку знаннями щодо правил спілкування, завдяки яким організовується і реалізується ефективна комунікативна взаємодія, створюється досвід спілкування, усвідомлюються особистісні якості, наявність яких сприяє не тільки залученню до комунікації, а й розумінню її важливості для успішної організації взаємодії людей, їхнього взаємоприйняття і взаємозбагачення.

Емоційно-мотиваційний компонент розкриває змістовий простір особистості, систему ставлень, яка спрямовує психічну активність людини на задоволення наявних потреб. Це „інтегральна система вибіркового свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності” [7, с. 121–122], яка визначає форми ставлення дитини до себе, інших людей, світу загалом. Важливість цього складника комунікативної компетентності зумовлена також тим, що дитина переживає й організовує свою поведінку, в тому числі й комунікативну, реагуючи на зовнішні подразники своїм унікальним стилем.

Діяльнісно-практичний компонент забезпечує актуалізацію знань і ставлень особистості, дає дитині змогу перебудовувати знання, застосовувати їх відповідно до ситуації, переносити в нові обставини міжособистісної комунікації.

Відповідно до визначених компонентів обґрунтовано *критерії* та показники сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів: *обізнаність з правилами спілкування і способами їх реалізації* (знання про правила вербального й невербального спілкування; знання про способи застосування правил спілкування в процесі

взаємодії з іншими людьми; адекватне розуміння різних ситуацій спілкування); *прийняття правил спілкування* (ціннісне ставлення до правил спілкування; орієнтація на діалогічну взаємодію з іншими людьми на засадах взаєморозуміння й емпатії); *дотримання правил спілкування* (уміння дотримуватися вербальних і невербальних правил спілкування в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії; встановлювати конструктивні комунікативні контакти з іншими людьми).

Для визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів підібрано комплекс діагностичних методів: усне опитування, бесіди, розв'язання проблемних ситуацій, карткові методики: „Виявлення рівня розвитку комунікативних здібностей” [3], „Встановлення розуміння молодшими школярами однолітка”, „Уявлення молодших школярів щодо способів прояву свого ставлення до однолітка” [2], „Вирішення проблемних ситуацій комунікативної взаємодії”) [3]; тест „Рукавички” (Г. Цукерман) [10]; опитувальник „Характер прояву емпатійних реакцій і поведінки у дітей” (А. Щетинников) [2]; розроблено авторські анкети: „Прояв дитиною інтересу до інших людей та спілкування з ними” [2], „Вивчення особливостей спілкування молодших школярів” (для вихователів); адаптовано методику „Правила взаємодії з однолітками” (Г. Лаврентьєва, Т. Титаренко) [8], „Спостереження за дітьми” (Н. Павлюченко) [2].

За результатами констатувального етапу експерименту виявлено рівні сформованості комунікативної компетентності молодших школярів шкіл-інтернатів: конструктивно-діалогічний – 3,45 % вихованців, конструктивно-ситуативний – 27,85 % учнів, егоцентричний – 68,70 % молодших школярів. Отже, загальний рівень сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів не відповідає суспільним вимогам.

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів. Це, зокрема: методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до формування комунікативної компетентності в молодших школярів для забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії; змістове і методичне забезпечення формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; залучення молодших школярів шкіл-інтернатів до різних видів спільної діяльності як засобу активізації міжособистісного спілкування.

В експериментальній перевірці ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів брали участь 278 молодших школярів, 15 педагогів загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Із них 137 молодших школярів Мелітопольської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів № 1 Запорізької обласної ради, спеціальної школи-інтернату I–III ступенів № 15 м. Києва, Новомиколаївської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Мелітопольського району Запорізької області – склали експериментальну групу, 141 учень Бердянської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Запорізької області, Матвіївської загальноосвітньої школи-інтернату I – III ступенів – контрольну групу.

Метою формувального етапу дослідження була експериментальна перевірка ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до формування комунікативної компетентності в молодших школярів для забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії здійснювалася під час проведення семінару „Формуємо комунікативну компетентність”, метою якого було підготувати вихователів шкіл-інтернатів до формування комунікативної компетентності дітей означеного віку. У рамках семінару було впроваджено лекції: „Сутність і структура комунікативної компетентності молодших школярів”, „Форми і методи формування комунікативної компетентності молодших школярів шкіл-інтернатів”; проведено інтерактивні заняття „Специфіка формування комунікативної компетентності в молодших школярів шкіл-інтернатів”, „Діагностика рівнів сформованості комунікативної компетентності в учнів початкових класів шкіл-інтернатів”, „Психологічні основи педагогічного спілкування”, „Структура педагогічного спілкування”. Робота з вихователями початкових класів шкіл-інтернатів із питань формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів сприяла поглибленню знань, теоретичних уявлень щодо специфіки формування комунікативної компетентності в учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів, оволодінню вихователями діагностикою рівнів сформованості комунікативної компетентності в молодших школярів шкіл-інтернатів; формами і методами формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності

шкіл-інтернатів, зміні установок у процесі педагогічної взаємодії з вихованцями (суб'єкт-суб'єктні відносини).

Змістове і методичне забезпечення формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів забезпечувалося шляхом впровадження розробленої нами програми виховних годин „Крокуємо до комунікативної компетентності”, основні завдання якої передбачали: розширення когнітивної сфери учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів щодо знання правил спілкування та способів їхньої реалізації; сприяння адекватному розумінню вихованцями різних ситуацій спілкування; виховання в учнів молодшого шкільного віку ціннісного ставлення до правил спілкування; орієнтація на діалогічну взаємодію з іншими людьми на засадах взаєморозуміння та емпатії; формування умінь дотримуватися вербальних і невербальних правил спілкування в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії, умінь встановлювати і розвивати конструктивні комунікативні контакти з іншими людьми.

Поряд з традиційними бесідами, розповідями використовували вправи (вироблення вмінь вербальної та невербальної комунікації, відпрацювання вмінь активного слухання, прояву емпатії), рольові ігри (закріплення знань молодших школярів щодо правил спілкування), творчі завдання на узгодження спільної діяльності, репрезентації різних видів інформації, інсценізації реальних ситуацій комунікативної взаємодії тощо.

Залучення молодших школярів шкіл-інтернатів до різних видів спільної діяльності як засобу активізації міжособистісного спілкування відбувалося через такі її види, як: ігрова, громадсько-соціальна та художньо-естетична.

Підсумкові зрізи засвідчили істотне зростання кількості учнів молодшого шкільного віку із конструктивно-діалогічним і конструктивно-ситуативним рівнями в експериментальній групі в порівнянні з контрольною. Розподіл учнів молодшого шкільного віку за рівнями сформованості комунікативної компетентності в експериментальній групі склав таке математичне співвідношення: конструктивно-діалогічний рівень – 15,33 % осіб (приріст +11,68 %), конструктивно-ситуативний рівень – 54,01 % (приріст +28,46 %) й егоцентричний рівень – 30,66 % (від'ємний приріст – 40,14%). Ці статистичні дані суттєво перевищують одержані результати в контрольній групі, математичне співвідношення між рівнями якого склало: конструктивно-діалогічний рівень – 4,96 % молодших школярів (приріст +1,41 %), конструктивно-ситуативний рівень – 29,79 %

(приріст +5,68 %) і егоцентричний рівень – 65,25 % (від’ємний приріст – 7,09 %).

Стабільна динаміка підвищення рівнів сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів експериментальної групи свідчить про педагогічну доцільність та ефективність теоретично обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв’язання проблеми. Подальшого вивчення і розвитку потребують такі питання: формування комунікативної компетентності в учнів шкіл-інтернатів інших вікових груп (молодші підлітки, старші підлітки); підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів з цієї проблеми.

Література

1. Вятютнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М. Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–45.
2. Горбатов Д. С. Практикум по психологическому исследованию: учеб. пособие / Горбатов Д. С. – Самара : БАХРАХ-М, 2006. – 270 с.
3. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растянников. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 104 с.
4. Изаренков Д. Д. Базисные составляющие коммуникативной компетентности и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов – нефилологов / Д. Д. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54–60.
5. Казарцева О. М. Культура речевого общения: теория и практика обучения: учеб. пособие / Ольга Михайловна Казарцева. – М. : Флинт, Наука, 1999. – 496 с.
6. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Знание, 1979. – 47 с.
7. Мясичев В. Н. Психология отношений / Владимир Николаевич Мясичев. – М. : „Институт практической психологии”, Воронеж : НПО „МОД ЭК”, 1995. – 356 с.
8. Набиуллина Э.Р. Психолого-педагогические аспекты формирования и оценки коммуникативных универсальных учебных действий младших школьников / Э. Р. Набуллина // Общероссийский проект “Школа цифрового века 2012/13” : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/593157/>].
9. Федоренко Ю. П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : спец. : 13.00.09 „Теорія навчання” / Федоренко Юлія Петрівна – Полтава, 2005. – 212 с.
10. Цукерман Г.А. Виды общения в обучении / Галина Анатольевна Цукерман. – Томск : Пеленг, 1993. – 268 с.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ВО ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛ-ИНТЕРНАТОВ

А. С. Толкачева

Статья посвящена вопросам формирования коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста школ-интернатов. Уточнены сущность и структура феномена „коммуникативная компетентность учащихся младшего школьного возраста”; обоснованы критерии, показатели и уровни сформированности коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста школ-интернатов; теоретически обоснована и экспериментально проверена эффективность педагогических условий формирования коммуникативной компетентности младших школьников во внеурочной деятельности школ-интернатов.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, учащиеся младшего школьного возраста, общеобразовательная школа-интернат, педагогические условия, внеурочная деятельность.

RESEARCH OF THE PROBLEM OF FORMING OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PUPILS OF JUNIOR SCHOOL AGE IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF BOARDING SCHOOLS

A. S. Tolkachova

The article is devoted to the questions of communicative competence forming at junior school age pupils of boarding schools. The essence and structure of the phenomenon “communicative competence of pupils of junior school age” are specified in the article; criteria, parameters and levels of communicative competence forming at junior school age pupils of boarding schools are proved; the efficiency of pedagogical conditions of communicative competence forming at junior school age pupils in extracurricular activities of boarding schools is theoretically proved and experimentally checked.

Key words: communicative competence, junior school age pupils, general educational boarding school, pedagogical conditions, extracurricular activities.

Толкачева Анжеліка Сергіївна – старший викладач кафедри педагогіки Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ, Україна). E-mail: ang0402@mail.ru

Tolkachova Anzhelika Serhiivna – Senior Teacher of Pedagogical Department of Berdyans'k State Pedagogical University (Berdyans'k, Ukraine). E-mail: ang0402@mail.ru

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Т. В. Кравченко

Reviewer – Doctor of pedagogical science, professor T. V. Kravchenko